

Zicht op... filmeducatie

Achtergronden, literatuur, websites en projecten

Inhoud

Vooraf	4
Filmeducatie in Nederland	6
Bibliotheek Cultuurnetwerk Nederland	21

Vooraf

'Een bankdirecteur wordt volgens mij een betere directeur als hij filmeducatie heeft genoten. [...]. Van confrontatie met kunst en cultuur in het algemeen, en filmcultuur in het bijzonder, word je een rijker mens, daar ben ik van overtuigd. Filmeducatie helpt je om meer te zien'.

Met dit citaat onderstreept Bart Hofstede, directeur van het Nederlands Instituut voor Filmeducatie in 2002, het belang van filmeducatie in de *Filmkrant* (*Plezier in film leren*, maart 2002, nummer 231).

Hoe filmeducatie leerlingen van primair en voortgezet onderwijs 'helpt meer te zien', beschrijft Brit Thomassen in het artikel van deze *Zicht op... filmeducatie*. Ze gaat in op de rol van filmeducatie binnen het reguliere onderwijs in Nederland en de manier waarop filmeducatie daarbinnen mediawijsheid kan bevorderen.

Na dit artikel volgt een literatuurselectie uit de bibliotheek van Cultuurnetwerk Nederland. De selectie bevat recente titels over filmeducatie uit binnen- en buitenland en is niet uitputtend, maar geeft een dwarsdoorsnede van de collectie. Voor een overzicht van alle publicaties over filmeducatie verwijzen we u naar de catalogus die via internet is te raadplegen (www.cultuurnetwerk.nl > producten & diensten > bibliotheekcatalogus).

Hierna volgen beschrijven van projecten filmeducatie die zijn opgenomen in het projectloket cultuur, een verzameling van projectenbeschrijvingen op het gebied van cultuureducatie. Een beschrijving van enkele relevante websites completeert deze *Zicht op... filmeducatie*.

Zicht op... filmeducatie is de laatste aflevering uit de serie *Zicht op...* van Cultuurnetwerk Nederland. Hiervoor in de plaats komen (vanaf 2011) themadossiers op de website van Cultuurnetwerk, met daarin artikelen over actuele thema's en verwijzingen naar relevante bronnen.

Cultuurnetwerk Nederland
Utrecht, december 2010

Filmeducatie in Nederland

Brit Thomassen

Dit artikel gaat over de rol van filmeducatie binnen het reguliere onderwijs in Nederland en de manier waarop filmeducatie daarbinnen mediawijsheid kan bevorderen. In dit artikel wordt nagegaan welke positie film na zijn ruim honderdjarige bestaan heeft veroverd in het onderwijs in Nederland en welke educatie eraan is gekoppeld. Filmeducatie betekent educatie over film. Die educatie kan gericht zijn op verschillende doelgroepen, maar is in dit artikel beperkt tot leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs. Het algemene doel van filmeducatie is in dit artikel gedefinieerd als 'leerlingen kritisch en kundig om laten gaan met film. De doelgroep moet daartoe kennis, vaardigheden en inzicht vergaren'¹. Deze competenties zijn tevens een voorwaarde voor mediawijsheid.

Het (audiovisuele) mediaveld is de afgelopen honderd jaar sterk veranderd. We leven anno 2010 in een *fundamenteel gemedialiseerde wereld*². Film is onderdeel gaan uitmaken van een complexer geheel. Ook educatie over media is sterk veranderd. De grenzen tussen de verschillende media vervagen en hierdoor ontstaat er ook meer overlap in educatie over die media. Bovendien wordt media-educatie belangrijker, doordat de rol van media in het dagelijks leven toeneemt³. De focus op film binnen dit complexe en veranderlijke mediaveld levert een aantal interessante voorbeelden van educatie op. Binnen media-educatie neemt filmeducatie een unieke positie in. Niet alleen omdat filmeducatoren terug kunnen vallen op een lange traditie van educatie over audiovisuele media⁴, maar ook omdat film inmiddels een geaccepteerde kunstvorm is⁵ en steeds meer een belangrijke historische bron⁶.

In dit artikel ligt de focus op twee aspecten van film: filmeducatie gericht op film als culturele en kunstzinnige bron en filmeducatie gericht op film als historische bron. Deze aspecten van film hebben een plaats binnen diverse vakken in het onderwijs zoals Geschiedenis en Maatschappijleer, maar ook bij talen en kunstvakken. Film- en media-educatie sluiten aan bij diverse kerndoelen en eindtermen van het primair en voortgezet onderwijs. Dit heeft het voormalige Nederlands Instituut voor Filmeducatie (inmiddels onderdeel van EYE Film Instituut Nederland) samen met het Kohnstamm

1 Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.

2 Raad voor Cultuur (2005). Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap. In M.-J. Kommers (Ed.), *Zicht op ... media-educatie en mediawijsheid* (pp. 7-37). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

3 Idem.

4 Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum; Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht; Bamford, A. (2007). *Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in The Netherlands*.

5 Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht; Heijnen, E. (2009). Media-educatie als verrijking van beeldend onderwijs. In M. van Hoorn (Ed.), *Media + Kunst + Educatie: internationale ontwikkelingen in media- en kunsteducatie* (pp. 10-33). (Cultuur + Educatie 26). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

6 Fossati, G. (2009). *From Grain to Pixel: The Archival Life of Film in Transition*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Instituut uitgewerkt in een leerlijn audiovisuele media-educatie⁷. Voordat er specifiek ingegaan wordt op de plek en inhoud van filmeducatie in het onderwijs wordt eerst de context van filmeducatie verder uitgediept door in te gaan op het actuele en bredere begrip mediawijsheid waarop veel filmeducatie initiatieven gericht zijn.

FILMEDUCATIE EN MEDIAWIJSHEID

Hieronder wordt de definitie van mediawijsheid van de Raad voor Cultuur in stukken geknipt en per onderdeel nader uitgewerkt aan de hand van voorbeelden van filmeducatie. Uitgangspunt hierbij is het uitgebreide advies van de Raad uit 2005 waarin de Raad mediawijsheid als volgt definieerde: *Mediawijsheid duidt op het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld.* Het eerste deel van de definitie gaat over mediacompetenties die nodig zijn voor mediawijsheid: *Mediawijsheid duidt op het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit.*

Bij *kennis* gaat het in de eerste plaats om de kennis die nodig is om mediaboodschappen te kunnen interpreteren. Kennis over het productieproces van een mediaproduct en de context waarin het product ontstaan is, is tevens een voorwaarde om te kunnen achterhalen welke belangen of waardesystemen deze media-inhouden sturen ('wie is de afzender', 'wat zijn diens belangen' et cetera). Een voorbeeld: Charlie Chaplin begon met het scenario voor *The Great Dictator* in 1938. Hij wist toen nog niet dat de Tweede Wereldoorlog zou uitbreken. Bij de uitbreng van de film in 1940 was het einde van de oorlog nog ongewis. Later, toen de gruweldaden van de nazi's bekend werden, verklaarde Chaplin dat hij spijt had van zijn benadering. Als hij geweten had, dat de concentratiekampen bedoeld waren om de Joden uit te roeien, had hij de film nooit op deze manier gemaakt⁸. Leerlingen die nu de film bekijken zullen anders naar de film kijken dan het publiek in 1940, niet alleen omdat zij in een andere tijd leven, maar ook omdat zij over kennis beschikken over de oorlog die bij uitbreng van de film nog onbekend was.

De *vaardigheden* kunnen onderverdeeld worden in handelingsvaardigheden (ook wel knoppenleer genoemd) en cognitieve vaardigheden zoals analyseren en interpreteren. Bij het zoeken van informatie voor een werkstuk is het bijvoorbeeld niet alleen van belang dat een leerling bronnen kan vinden, maar dat hij deze ook kan beoordelen op betrouwbaarheid. Een voorbeeld: een leerling zoekt informatie over het conflict in het Midden Oosten. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van diverse beschikbare documentaires. Bij interpretatie van die documentaires is het belangrijk dat er gekeken wordt naar wat er op welke manier in beeld wordt gebracht. Komen de strijdende partijen beiden evenveel en op dezelfde manier in beeld? Is er sprake van sturende vragen of gaat het alleen om feiten? Door de gevonden bron aan de hand van dergelijke vragen te analyseren kunnen leerlingen beter beoordelen of er sprake is van een betrouwbare en bruikbare bron voor hun werkstuk.

De derde mediacompetentie, *mentaliteit*, betreft de houding (attitude) waarmee iemand gebruik maakt van media. Die houding kan per gebruiker verschillen - actief, passief, kritisch, goedgelovig, enthousiast of cynisch - zoals ook de waardesystemen van gebruikers kunnen verschillen. Bij mediaproductie door leerlingen gaat het veelal om inzicht in en verantwoordelijkheid voor de

7 Oud, W. & Schoonenboom, J. (2006). *Proeve van een leerlijn audiovisuele Media-educatie: uitgangspunten en invulling*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Filmeducatie.

8 Stienen, F. (2010). *The Great Dictator: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks Filmmuseum*. Amsterdam: Filmmuseum.

consequenties van het eigen mediagebruik. Wanneer een leerling een filmpje maakt van wat er in de klas gebeurt als de docent zich omdraait en dat vervolgens online zet, dan is het van belang dat de leerling zich ook realiseert dat dit gevolgen zal hebben, niet alleen voor de betreffende leraar, maar ook voor de gefilmde leerling en de leerling die het online heeft gezet.

De hierboven beschreven mediacompetenties zorgen ervoor dat burgers (in dit geval leerlingen) zich *bewust, kritisch en actief kunnen bewegen*. Bij bewust gaat het erom dat leerlingen zich bewust zijn van de consequenties van keuzes bij het eigen mediagebruik. Bij kritisch gaat het om kritische reflectie op het eigen mediagebruik (met vragen als 'waarom kies ik ervoor om welk medium voor welk doel op welke manier te gebruiken?' en 'wat gebeurt er als ik een andere keuze maak?')⁹. Met *actief* ten slotte wordt bedoeld dat de gebruiker actief meedoet aan de gemedialiseerde maatschappij door te selecteren (welke media gebruik ik waarvoor?) en te produceren (wat maak ik voor wie toegankelijk?).

Een mediawijze leerling beschikt dus over mediacompetenties waarmee hij zich bewust, kritisch en actief kan bewegen in een *complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde* wereld. Dit laatste verwijst naar de context waarbinnen mediagebruik plaatsvindt. De Raad legt hiermee de noodzaak en het doel van mediawijsheid niet alleen in de omgang met de media zelf, maar in het kunnen participeren in het *maatschappelijk proces*. Bij mediawijsheid gaat het niet alleen om het aanleren van vaardigheden om afzonderlijke media(producten) te kunnen begrijpen en benutten, maar ook om begrip van het gemedialiseerde karakter van de samenleving als zodanig – opdat actieve deelname aan die wereld mogelijk wordt. De controle van de gebruiker neemt toe waardoor het steeds wenselijker wordt dat ook de verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag toeneemt¹⁰. Mediawijsheid is hiermee een breed en veelomvattend begrip. De hierboven genoemde voorbeelden om mediawijsheid te bevorderen zijn voorbeelden van filmeducatie. De positie van filmeducatie binnen het mediawijsheidveld is bijzonder, niet alleen doordat filmeducatie gericht is op één afgebakend medium, maar ook doordat reeds opgedane kennis en ervaring te gevolge van de lange traditie van filmeducatie in Nederland in de praktijk gebruikt kan worden¹¹.

LEERSTRATEGIEËN VOOR FILMEDUCATIE: PRAKTISCHE EN RECEPTIEVE FILMEDUCATIE

Filmeducatie is grofweg onder te verdelen in twee leerstrategieën: het zelf maken van film (praktische filmeducatie) en het analyseren en interpreteren van film (receptieve filmeducatie). Reflectie is een wezenlijk onderdeel van zowel receptieve als praktische filmeducatie. Door reflectie krijgen leerlingen inzicht in het eigen mediagebruik en wordt opgedane kennis omgezet in bewustwording van het eigen mediagebruik. Reflectie behoort dus een standaard onderdeel te zijn van zowel praktische als receptieve filmeducatie.

9 Wat verstaan wordt onder kritische reflectie is ideologisch bepaald en cultuurgebonden. Zie Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press; Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum.

10 Raad voor Cultuur (2005). Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap. In M.-J. Kommers (Ed.), *Zicht op ... media-educatie en mediawijsheid* (pp. 7-37). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

11 Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum; Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press.

De meest uitgebreide vorm van filmeducatie is een combinatie van beide leerstrategieën¹². Door tijdsdruk komt deze combinatie in het huidige primair en vooral het voortgezet onderwijs echter weinig voor. In de praktijk schiet vaak een van de drie onderdelen (receptie, productie of reflectie) er bij in.

Schoolbeleid is bepalend voor de mogelijkheden en inhoud van filmeducatie. Sommige voortgezet onderwijs scholen kiezen ervoor om meer tijd vrij te maken voor film- en/of media-educatie door het aanbieden van Audiovisuele Vormgeving als keuze vak binnen de kunstvakken of door de ontwikkeling van een eigen vak over media. Voorbeelden van dergelijke scholen zijn Thorbecke Scholengemeenschap, Scholengemeenschap Lelystad en het Newmancollege (Design en multimedia).

PRAKTISCHE FILMEDUCATIE: LEREN DOOR DOEN

De twee belangrijkste doelen bij praktische filmeducatie zijn zelfexpressie en het verwerven van inzicht in de constructie van film. Daarnaast hebben veel praktische filmeducatieprojecten als vakoverstijgend doel het leren samenwerken. Bij het maken van een film in een onderwijssetting kunnen leerlingen de taken verdelen: de ene leerling is verantwoordelijk voor geluid, de andere doet camera en de volgende de regie. Om een geslaagde film te kunnen maken is goed samenwerken nodig. Film is een populair middel om leerlingen te leren samenwerken, omdat de meeste leerlingen film leuk vinden en film veelal aansluit bij de belevingswereld van leerlingen waardoor ze gemotiveerd zijn om mee te werken.

Tijdens het produceren van een film worden er voortdurend keuzes gemaakt die van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat. Door leerlingen zelf aan de slag te laten gaan worden zij zich niet alleen bewust van die keuzes, maar krijgen zij ook inzicht in de effecten ervan. Inzicht in de constructie van film en de keuzes die hieraan ten grondslag liggen, helpen bij het verwerven van een kritische houding. De manipulatieve kracht van montage en geluid wordt duidelijk als leerlingen bijvoorbeeld de opdracht krijgen om met hetzelfde basismateriaal twee verschillende visies uit te dragen in een film. Hetzelfde inzicht in de invloed van montage en geluid kunnen leerlingen ook gebruiken om een eigen visie te creëren.

De praktische filmeducatieprojecten zijn veelal lokaal georganiseerd, zodat er gebruik gemaakt kan worden van de lokale infrastructuur en (gast)docenten op school die het productieproces kunnen begeleiden¹³.

Op scholen voor primair en voortgezet onderwijs maken leerlingen steeds vaker zelf films dankzij steeds betere beschikbaarheid van techniek¹⁴. In het huidige digitale tijdperk, waarin leerlingen bijvoorbeeld films met hun mobiele telefoon kunnen opnemen, lijkt techniek steeds minder een obstakel voor praktische filmeducatie.

¹² Volgens de meervoudige intelligentie theorie van Howard Gardner is dit tevens de meest effectieve leerstrategie van filmeducatie. Deze combinatie sluit namelijk aan bij verschillende intelligenties zoals de verbaal-linguïstische (bespreken van de film) en lichamelijk/kinesthetische intelligentie (maken van de film). Zie Bergman, V. (2006). Authentiek leren en kunsteducatie. In M.-J. Kommers (Ed.), *Zicht op... het nieuwe leren en cultuureducatie* (pp. 7-14). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

¹³ Zie selectie uit projectloket cultuur in deze *Zicht op... filmeducatie*.

¹⁴ Filmmateriaal en -apparatuur waren lange tijd duur, waardoor de mogelijkheden om zelf een film te maken op scholen beperkt was. Met de komst van video in de jaren tachtig van de vorige eeuw kwam hier verandering in. Zie Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum.

Tijd blijft echter wel een probleem. Een oplossing kan zijn om het productieproces aan strenge regels te binden, bijvoorbeeld filmpjes van maximaal één minuut of een vooraf gegeven verhaallijn verfilmen¹⁵. Doordat de filmproductie relatief veel tijd kost, komen de reflectie op het eigen product en de bespreking van de eigen keuzes en de interpretatie hiervan door andere leerlingen vaak onder druk te staan. Hierdoor verdwijnt een belangrijk onderdeel van het leerproces naar de achtergrond of zelfs helemaal van het toneel.

RECEPTIEVE FILMEDUCATIE: LEREN DOOR KIJKEN EN ANALYSEREN

Ook bij receptieve filmeducatie is het bevorderen van inzicht in de constructie van film een belangrijke doelstelling. Bij de bespreking van een bekeken film kunnen de diverse bouwstenen apart worden besproken met vragen over belichting, cameravoering, montage et cetera. Aan de hand van deze afgebakende onderdelen maken leerlingen kennis met 'filmtaal'¹⁶ en leren ze deze te interpreteren. Een van de strategieën is het vertonen van films die afwijken van de heersende conventies. Leerlingen kunnen er zo bewust van worden dat er meer mogelijkheden zijn om via het medium film een boodschap over te brengen.

De uiteindelijke interpretatie van film was tot de jaren negentig van de vorige eeuw vaak docentgestuurd¹⁷. Maar elke interpretatie van beeld en geluid wordt mede beïnvloed door een persoonlijk referentiekader. Dit referentiekader verandert door toename van het media-aanbod, maar ook door bijvoorbeeld onderlinge cultuurverschillen. Dit kan leiden tot andere associaties en een andere duiding van beeld en geluid¹⁸. Het accent in de educatie is verschoven van het geven van de (volgens de leerkracht of docent) enig *juiste* interpretatie naar het geven van een onderbouwing van de *eigen* interpretatie, waarin iedere leerling beschikbare kennis over de (context van de) film koppelt aan zijn persoonlijke interpretatie¹⁹. Dit wordt ook wel de integrale benadering genoemd.

Een voorbeeld: bij de bespreking van de filmklassieker *Some Like it Hot* wordt ingegaan op de hoofdrolspeelster, Marilyn Monroe. Monroe had in de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen de film uitkwam, de status van sekssymbool. Wanneer leerlingen gevraagd wordt met welk hedendaags sekssymbool ze Marilyn Monroe kunnen vergelijken, hoeven ze niet allemaal dezelfde persoon te noemen, maar moet in de onderbouwing van hun keuze duidelijk worden dat ze begrijpen wat een sekssymbool is en wat de verschillen zijn met de jaren vijftig en de eigen tijd. Zo kunnen ze bijvoorbeeld inzicht krijgen in de tijdelijkheid van een schoonheidsideaal²⁰.

Receptieve filmeducatie in het onderwijs kan betrekking hebben op film in al zijn verschijningsvormen: fictie en non-fictie, animatie en live-action, kleur en zwart-wit, stil en met geluid, lange en korte films. Zo zijn korte films bij uitstek geschikt voor vertoning op school, zeker binnen het in

15 Voor voorbeelden zie onder meer www.creativescotland.com (leerlingen maken een stille film zonder gesproken tekst) of www.digitalplayground.nl (leerlingen maken een 1 minuut filmpje).

16 Hierbij wordt onder anderen gebruik gemaakt van analysemodellen uit de semiotiek, zie Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.

17 Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum.

18 Bazalgette, C., Bevort, E. & Savino, J. (Eds.) (1992). *New Directions: Media education worldwide*. London: British Film Institute.

19 Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum; Bazalgette, C., Bevort, E. & Savino, J. (Eds.) (1992). *New Directions: Media education worldwide*. London: British Film Institute.

20 Dit voorbeeld komt uit het Filmklassiekersmateriaal van EYE Film Instituut Nederland: Stienen, F. (2007). *Some Like it Hot: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.

lesuren opgedeelde voortgezet onderwijs. Het kan gaan om kunstzinnige korte films, maar ook om opdrachtfilms zoals reclame.

Receptieve filmeducatie bestaat doorgaans uit drie onderdelen: voorbereiding, filmvertoning en verwerking. De inhoud van deze drie onderdelen kan verschillen al naargelang de gekozen film en de specifieke doelstellingen van een filmeducatieproject. De drie onderdelen worden besproken aan de hand van voorbeelden.

De voorbereiding op de filmvertoning bestaat uit twee delen: informatie over het productieproces en informatie over de inhoud van de film. Bij het productieproces gaat het om de regisseur, maar ook acteurs, producenten of scenarioschrijvers kunnen hier aan bod komen: bijvoorbeeld wie heeft de film gemaakt en waarom? Daarnaast kan er informatie gegeven worden over de omstandigheden waaronder de film gemaakt is²¹.

De voorbereiding kan gericht zijn op het activeren van voorkennis, opwekken van interesse, richten van de aandacht van de leerling op een specifieke onderdeel van een film et cetera. Het richten van de aandacht van de leerling kan bijvoorbeeld gedaan worden door voorafgaand aan de filmvertoning kijkopdrachten te geven. De kijkopdrachten kunnen gaan over de inhoud (het thema) van de film of over de vormgeving van de film. In *Thelma & Louise* (Ridley Scott 1991) verandert de aandacht die de twee hoofdpersonen aan hun uiterlijk besteden naarmate de film vordert. Als leerlingen hier bij het bekijken van de film extra aandacht aan besteden kunnen zij na afloop van de film makkelijker vragen beantwoorden over hoe het uiterlijk verandert (van zeer verzorgd en vrouwelijk naar stoer en stoffig overeenkomstig met de persoonlijke ontwikkeling die de personages doormaken). Kijkopdrachten zijn een middel om de analyse na afloop van de film te structureren.

De vertoning van de film kan op veel verschillende manieren geschieden, bijvoorbeeld met een beamer in de klas, maar ook op groot scherm in een filmtheater²². De filmvertoning kan worden voorafgegaan door een korte inleiding of afgesloten met een vraaggesprek met de makers. Vooral bij festivals is dit mogelijk dankzij de aanwezigheid van de makers op het festival²³.

Bij de verwerking van de film gaat het om een analyse van de film en de persoonlijke ervaring van leerlingen gekoppeld aan informatie over de receptie van de film zoals bereikcijfers en recensies, maar ook eventuele maatschappelijke discussies die ontstaan naar aanleiding van de film. Dit leidt uiteindelijk tot de interpretatie van de film in zijn bredere context. In het geval van *Thelma & Louise* was er ophef over de hoeveelheid geweld in de film, terwijl de film uitkwam in hetzelfde jaar als *Terminator 2: Judgement Day* (James Cameron 1991). Bij de verwerking van de film kunnen beide films met elkaar worden vergeleken en kan worden besproken waarom het geweld in de ene film leidt tot een heel andere discussie dan het geweld in de andere film²⁴. Leerlingen worden zich zo bewust van de context waarbinnen een film bestaat en verkrijgen inzicht in het receptieproces van film dat verder gaat dan alleen de eigen interpretatie.

21 Zie het voorbeeld over *The Great Dictator* eerder in dit artikel.

22 De impact van de film kan anders zijn in een donkere zaal, buiten school, op groot scherm, met geluid uit een speciale geluidsinstallatie.

23 Zie www.filmeducatie.nl en de sites van de diverse filmfestivals.

24 De ophef rond *Thelma & Louise* had vooral te maken met het feit dat de twee hoofdpersonen in het tot dan toe door mannen gedomineerde genre van de roadmovie vrouwen waren. Zie voor meer informatie Stienen, F. (2007). *Thelma & Louise: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.

Het aanbod voor receptieve filmeducatie is groot. Er zijn veel (landelijke) educatieprojecten gericht op het kijken en bespreken van films. De organisatie kan in handen zijn van lokale kunsteducatie instellingen, maar kan ook door de vertoners zelf, zoals bioscopen en filmhuizen, geregeld worden. Opvallend is dat de meeste filmfestivals in Nederland steeds meer educatieve voorstellingen voor primair en voortgezet onderwijs organiseren. In veel gevallen wordt de filmvoorstelling gecombineerd met lesmateriaal²⁵. Veel materiaal is aan één specifieke film gekoppeld, maar er is ook materiaal gemaakt dat film in bredere zin behandelt. Voorbeelden hiervan zijn de nieuwe lesmethode *Avonturen in het donker* of *Wat is film?* uit 2005 beiden voor het primair onderwijs of *Allemaal film* voor het voortgezet onderwijs²⁶.

De praktijk van zowel receptieve als praktische filmeducatie is veelal projectmatig (eenmalig en lokaal) georganiseerd. Dit kan leiden tot versnippering. Met de opzet van de doorlopende leerlijn mediawijsheid door EYE Film Instituut Nederland²⁷ wordt een poging gedaan om het mediawijsheid een structurele plek te geven in het onderwijs en film- en media-educatie aanbod te ordenen. Dit sluit tevens aan bij de rol van EYE als coördinator van het netwerk filmeducatie²⁸.

De kwaliteit van het filmeducatie aanbod kan inhoudelijk nog verder verbeterd worden als er meer onderzoek gedaan zou worden naar de effectiviteit van filmeducatieprojecten²⁹. Veel onderzoek is op dit moment gericht op educatie over media als informatiedrager³⁰, maar dit is slechts een van de vele functies van media³¹. Onderzoek naar de effectiviteit van filmeducatie in brede zin kan een belangrijke houvast zijn in een veld waarin een door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap erkende vakopleiding voor filmeducatie, audiovisuele media-educatie of Audiovisuele Vormgeving ontbreekt.

FILMEDUCATIE BINNEN DE KUNSTVAKKEN

Of en hoe filmeducatie binnen de kunstvakken in het voortgezet onderwijs een plaats krijgt, wordt voor een groot deel bepaald door het schoolbeleid en de (vak)docenten. De eindtermen bieden voldoende mogelijkheden om film een plek te geven binnen de kunstvakken³². Of die mogelijkheden ook benut worden, is afhankelijk van het schoolbeleid: welke vakken worden aangeboden en hoeveel tijd, geld en inhoudelijke ruimte krijgen docenten voor de invulling van een vak? Scholen mogen zelf weten of ze kunstvakken oude stijl zoals Tekenen of bijvoorbeeld Audiovisuele Vormgeving aanbieden als eindexamenvak³³. Ze kunnen er ook voor kiezen om bijvoorbeeld binnen Culturele en

25 Zie www.filmeducatie.nl

26 Zie de literatuurlijst verderop in deze *Zicht op... filmeducatie* en www.filmeducatie.nl

27 www.mediawijsheid.nl/doorlopende-leerlijn

28 Zie www.filmeducatie.nl en www.eyefilm.nl. Met de komst van een nieuw publieksgebouw in Amsterdam Noord voor EYE kan het nieuwe sectorinstituut ook fysiek een centrale positie innemen in het filmeducatieveld.

29 Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.

30 Bhagwandas, R. (2009). *Analyse (inter)national onderzoek mediawijsheid*. Zoetermeer: Verdonck, Kloosters & Associates.

31 Zie de functies benoemd door de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid in 2005 en Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K. & Robison, A.J. (2006). *Confronting the Challenges of Participatory Culture*. Chicago: MacArthur Foundation.

32 Zie Oud, W. & Schoonenboom, J. (2006). *Proeve van een leerlijn audiovisuele Media-educatie: uitgangspunten en invulling*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Filmeducatie; Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school? Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.

33 Zie www.examenblad.nl voor eindtermen van Audiovisuele Vormgeving.

Kunstzinnige Vorming (CKV) (meer) aandacht te besteden aan film of zelfs een apart vak aan film te wijden³⁴.

De docenten geven vervolgens binnen de kaders van het schoolbeleid invulling aan de breed geformuleerde eindtermen. Ze kiezen uit het aanbod van filmeducatieprojecten of ontwikkelen zelf lesmateriaal³⁵. Docenten kunnen er ook voor kiezen om mee te doen aan nieuwe projecten, zoals het project Mediacultuur. Dit project bestaat uit kunstlessen die tevens een specifieke bijdrage leveren aan het bevorderen van mediawijsheid. Doel van de lessen is inzicht verwerven in 'de werking van actuele kunst, media en beeldcultuur. Deze eigentijdse lessen kunnen worden gebruikt in de kunstvakken, bij CKV of in vakoverstijgende projecten'³⁶.

Leerkrachten uit het primair onderwijs kunnen gebruikmaken van een groeiend aantal filmeducatieve projecten, bijvoorbeeld van Cinekid. Dit filmfestival richt zich met schoolvoorstellingen op receptieve filmeducatie en met de Cinekidstudio meer op praktische filmeducatie. Er zijn ook projecten gericht op specifieke filmvormen, zoals de animatieprojecten van het Nederlands Instituut voor Animatiefilm (het NIAf)³⁷ of gericht op filmgeschiedenis zoals de thematische filmvoorstellingen van EYE Film Instituut Nederland³⁸. De hierboven genoemde voorbeelden van filmeducatie aanbod zijn veelal opgezet vanuit een positieve benadering van film waarbij de culturele en kunstzinnige waarde van film centraal staat.

FILM ALS (HISTORISCHE) INFORMATIEBRON

Film wordt in het onderwijs veel gebruikt als didactisch hulpmiddel om bijvoorbeeld ingewikkelde processen inzichtelijk te maken (een animatiefilm over celdeling of een instructiefilm over de Deltawerken) of ter afwisseling van mondelinge kennisoverdracht. In deze gevallen is er alleen sprake van filmeducatie als de film zelf vervolgens onderdeel is van de nabespreking. In alle andere gevallen gaat het niet om educatie over film, maar educatie met behulp van film. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het gebruik van onderwijsfilms (films bedoeld ter ondersteuning van het lesprogramma)³⁹.

Ook wanneer de film alleen bedoeld is om een discussie aan te zwengelen zonder dat er gekeken wordt naar de manier waarop de makers van de film zelf stelling hebben genomen, is er strikt genomen geen sprake van filmeducatie.

Maar wanneer er aandacht is voor de manier waarop het onderwerp in beeld is gebracht, de motivatie van de makers om de film te maken en de omstandigheden waaronder de film is gemaakt, gaat het wel om filmeducatie. De film wordt dan bestudeerd als bron. In het geschiedenisonderwijs gebruikt men film als historische bron, waarbij ook de bron zelf onderwerp van onderzoek is. Filmbeelden van bijvoorbeeld voormalig Nederlands-Indië kunnen een bijdrage leveren aan inzicht in het leven in het koloniale tijdperk. Laten zien hoe het was, kan effectiever zijn dan alleen vertellen hoe het was. Maar de beschikbare beelden kunnen een vertekend beeld geven doordat filmmateriaal kwetsbaar en kostbaar was in die periode. Belangrijke vragen zijn dan: wie heeft de beschikbare beelden gemaakt,

34 Scholengemeenschap Lelystad is een voorbeeld van een school die extra aandacht besteedt aan film; dankzij de docenten van deze school kent Nederland een eigen landelijk filmfestival voor scholieren, het Nationaal Filmfestival voor Scholieren. Zie www.hetnffs.nl.

35 Voorbeelden hiervan zijn onder meer te vinden via digischool, www.digischool.nl

36 www.mediacultuur.net

37 Zie www.niaf.nl

38 Zie www.filmeducatie.nl

39 Meer informatie over onderwijsfilms is te vinden in Messon, E. L. (2010). *The pupil in the Text : Rhetorical devices in Classroom Teaching Films of 1940s, 1950s and early 1960s*. Utrecht: All Print.

hoe en waarom? Maar ook: In hoeverre wijkt het overgebleven materiaal af van het oorspronkelijke materiaal?⁴⁰.

Informatie over het productieproces en de motivatie van de maker is net als bij geschreven bronnen essentieel. Bij film dient dit aangevuld te worden met de analyse van de verschillende bouwstenen van de film: Wat is er te zien en hoe is dat in beeld gebracht? Maar ook: wat is er weggelaten?⁴¹. Welke rol speelt de muziek? Wie is er aan het woord en is de geboden informatie betrouwbaar? De bestudering van film als historische bron brengt niet alleen met zich mee, dat gekeken moet worden naar verschillende bouwstenen waaruit een film is opgebouwd, maar als complicerende factor kent film de schijn van de werkelijkheid, waardoor kritische reflectie lastig is en soms zelfs wordt vergeten⁴².

Bronnenanalyse staat in de kerndoelen van het vak Geschiedenis. Maar bij alle vakken die gebruikmaken van film in de klas is het mogelijk om film als (historische) informatiebron te duiden. Door technologische ontwikkelingen en toenemende digitalisering⁴³ wordt filmmateriaal steeds toegankelijker voor scholen. Digitalisering maakt het ook mogelijk om filmeducatie online en interactief aan te bieden⁴⁴. Dankzij grootschalige digitaliseringprojecten zoals Beelden voor de Toekomst en de daaruit voortvloeiende onderwijsportals als Ed-it en Les 2.0 kan het onderwijs steeds meer een eigen selectie maken uit audiovisuele bronnen⁴⁵. Het belang van analytische vaardigheden en het vermogen om een audiovisueel product als informatiebron te beschouwen nemen daarmee steeds meer toe.

Daarnaast kan film inzicht geven in de veranderlijkheid van onze maatschappij. Zo laten beelden van Los Angeles uit de beginjaren van de vorige eeuw zien dat de auto's er heel anders uitzagen, een stuk langzamer reden en rekening moesten houden met de eveneens rondrijdende paardentrams. Maar ook contemporaine normen en waarden worden zichtbaar in film. Als we wederom kijken naar de film *Some Like it Hot* uit 1959, zien we een heel andere verbeelding van seks dan in hedendaagse films of videoclip. En een moord in een komische film leidt anno 2010 niet meer tot dezelfde ethische discussies als in de jaren vijftig van de vorige eeuw⁴⁶. Een dergelijk voorbeeld kan inzichtelijk maken dat een audiovisueel beeld geen vastliggende en tijdloze betekenis heeft, maar door elke generatie opnieuw wordt geïnterpreteerd.

40 Filmmateriaal is kwetsbaar. Overgebleven films kunnen incompleet, hergemonteerd, aangetast, verkleurd et cetera zijn. In het geval van Nederlands-Indië kan er voor extra achtergrond informatie bijvoorbeeld gebruikgemaakt worden van onderzoek naar specifieke filmbronnen. Zie bijvoorbeeld Dijk, J. van, Jonge, J. de & Klerk, N. de. (2010). *J.C. Lamster, een vroege filmer in Nederlands-Indië*. Amsterdam: KIT Publishers.

41 Hobbs, R. (1998). Deciding What to Believe in an Age of Information Abundance: Exploring Non-Fiction Television in Education. *Sacred Heart University Review*, 18(1), Article 2.

42 Idem.

43 Fossati, G. (2009). *From Grain to Pixel: The Archival Life of Film in Transition*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

44 Online beschikbare digitale educatietools zoals Docschool van het Internationaal Documentaire Festival Amsterdam (IDFA) en de Cinekidstudio bieden leerkrachten en docenten de mogelijkheid om een eigen selectie te maken uit de aangeboden materialen die aansluit bij de eigen leerlingen. Doordat digitale materialen langer beschikbaar blijven, is het ook mogelijk om hier bij een volgend project mee verder te gaan.

45 Zie de lijst van geraadpleegde websites.

46 Stienen, F. (2007). *Some Like it Hot: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.

KANSEN EN KNELPUNTEN: TERUG NAAR MEDIAWIJSHEID

Hierboven is uiteengezet hoe filmeducatie mediawijsheid kan bevorderen en welke plaats dit kan krijgen in het primair en voortgezet onderwijs. Binnen het brede en complexe veld van mediawijsheid is filmeducatie een uitgewerkt deel met een groot aanbod aan projecten, dat kan steunen op een lange traditie en jaren ervaring.

Door technologische ontwikkelingen groeien de mogelijkheden voor filmeducatie: het zelf maken van films wordt steeds beter realiseerbaar en er komt steeds meer filmmateriaal beschikbaar voor het onderwijs. Scholen hebben voldoende mogelijkheden om filmeducatie een structureel onderdeel te maken van het reguliere onderwijs om zo tevens mediawijsheid te bevorderen.

Succesvolle filmeducatie steunt voor een belangrijk deel op gemotiveerde en ervaren filmdocenten. Maar scholen die niet beschikken over dergelijke docenten, zijn aangewezen op aanbod van buitenaf (van uitgeverijen en culturele instellingen) en/of de wil van andere docenten (veelal kunst- of talentdocenten) om zich te verdiepen in film. Voor een sterke praktijk van filmeducatie is deskundigheidsbevordering, dan wel, een erkende vakopleiding nodig om docenten een sterke basis te geven van waaruit zij gebruik kunnen maken van het grote beschikbare aanbod van filmeducatieve projecten of waarmee ze zelf projecten kunnen ontwikkelen. In de praktijk werken docenten niet vanuit dezelfde basis en kunnen instellingen het materiaal bij projecten lastig afstemmen op de bij de docent aanwezige kennis en vaardigheden, omdat deze sterk kunnen verschillen.

Meer onderzoek naar de effectiviteit van filmeducatie kan inzichtelijk maken welke vormen van filmeducatie het meest effectief zijn om specifieke onderdelen van mediawijsheid te realiseren. Het gaat dan niet alleen om de effectiviteit van de binnen filmeducatie gebruikte leerstrategieën, maar ook om welke inhoud het beste aansluit bij de specifieke mediacompetenties die nodig zijn voor mediawijsheid.

Over de auteur

Drs. Brit Thomassen is werkzaam op de afdeling educatie bij EYE Film Instituut Nederland en was voorheen onder andere verantwoordelijk voor educatie bij het Filmmuseum. Daarnaast gaf zij enkele jaren Theater- en Media-educatie aan de Universiteit Utrecht. Zij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN WEBSITES

Bamford, A. (2007). *Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in The Netherlands*.

Bazalgette, C., Bevort, E. & Savino, J. (Eds.) (1992). *New Directions: Media education worldwide*. London: British Film Institute.

Bergman, V. (2006). Authentiek leren en kunsteducatie. In M-J. Kommers (Ed.), *Zicht op... het nieuwe leren en cultuureducatie* (pp. 7-14). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Bhagwandas, R. (2009). *Analyse (inter)national onderzoek mediawijsheid*. Zoetermeer: Verdonck, Kloosters & Associates.

Breugem, V. (1998). *Leren omgaan met media in de informatiemaatschappij: een integrale visie op media-educatie in het basisonderwijs*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.

Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press.

- Burges, J. & Greene, J. (2009). *YouTube: online video and participatory culture*. Cambridge: Polity Press.
- Damen, M.L.C. (2010). *Cultuurdeelname en CKV: Studies naar effecten van kunsteducatie op de cultuurdeelname van leerlingen tijdens en na het voortgezet onderwijs*. Utrecht: ICS.
- Dieleman, C. (2010). *Het nieuwe theaterleren. Een veldonderzoek naar de rol van theater binnen Culturele en Kunstzinnige Vorming op havo en vwo Universiteit Amsterdam*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Dijk, J. van, Jonge, J. de & Klerk, N. de (2010). *J.C. Lamster, een vroege filmer in Nederlands-Indië*. Amsterdam: KIT Publishers.
- Driel, H. van (Ed.)(2004). *Beeldcultuur*. Amsterdam: Boom.
- Fossati, G. (2009). *From Grain to Pixel: The Archival Life of Film in Transition*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Heijnen, E. (2009). Media-educatie als verrijking van beeldend onderwijs. In M. van Hoorn (Ed.), *Media + Kunst + Educatie: internationale ontwikkelingen in media- en kunsteducatie* (pp. 10-33). (Cultuur + Educatie 26). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Hobbs, R. (1998). Deciding What to Believe in an Age of Information Abundance: Exploring Non-Fiction Television in Education. *Review Sacred Hart University*, 18(1), Article 2.
- Hobbs, R. (2009). *Supporting the Development of Children's Civic Engagement: When the Teachable Moment Becomes Digital and Interactive in Media literacy in Europe: Controversies, Challenges and Perspectives*. Brussel: EuroMeduc.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: where old and new media collide*. New York: University Press.
- Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K & Robison, A.J. (2006). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Chicago: Mac Arthur Foundation.
- Jong, de E.W. (2010). *Drempels en Randvoorwaarden: Cultuur- en filmeducatie in het primair onderwijs*. Scriptie Universiteit Utrecht.
- Kallenberg, A.J., Grijspaarde, L. van der & Braak, A. ter (2003). *Leren (en) doceren in het hoger onderwijs Nederland*. Utrecht: Lemma.
- Klaassen, J. (2010). *Avonturen in het Donker*. Amsterdam: EYE Film Instituut Nederland.
- Klaassen, J. (2009). *Allemaal film: lespakket*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Filmeducatie.
- Kress, G. (2003). *Literacy in the New Media Age*. New York: Routledge.
- Livingstone, S. (2003). *The Changing Nature and uses of media literacy*. London: London School of Economics and Political Science.

- Marsh, J. & Bearne, E. (2008). *Moving Literacy On: evaluation of the BFI Lead Practitioner scheme for moving image media literacy*. Royston: UKLA.
- Masterman, L. (1988). *De ontwikkeling van het media-onderwijs in het Europa van de jaren 80*. Straatsburg: Raad van de culturele samenwerking.
- Messon, E.L. (2010). *The pupil in the Text : Rhetorical devices in Classroom Teaching Films of 1940s, 1950s and early 1960s*. Utrecht: All Print.
- Oud, W. & Schoonenboom, J. (2006). *Proeve van een leerlijn audiovisuele Media-educatie: uitgangspunten en invulling*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Filmeducatie.
- Raad voor Cultuur (2005). Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap. In M-J. Kommers (Ed.), *Zicht op ... media-educatie en mediawijsheid* (pp. 7-37). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Rosenbaum, J.E. (2007). *Measuring media literacy; Youngsters, television and democracy*. Proefschrift Radboud University Nijmegen.
- Plasterk, R.H.A. & Rouvoet A. (2008). *Mediawijsheid*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 18 april 2008.
- Schwarz, F. & Thomassen, B. (2010, 17 juli). Zijn we naar 5 jaar mediawijzer geworden? *Trouw*, p. 22.
- Severijnen, M. (2006). Kunst als drankje tegen alle kwalen. *Bulletin Cultuur & School*, 42(9), 12-17.
- Sleurink, H. & Berg, A. van den (2000). *Media-educatie een kennisinventarisatie: een geschiedkundige, geografische, bestuurlijke en onderwijskundige ontdekkingsstocht*. Assen: Van Gorcum.
- Snickars, P. & Vonderau, P. (Eds.) (2009). *The YouTube Reader*. Stockholm: National Library of Sweden.
- Stienen, F. (2007). *Some Like it Hot: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.
- Stienen, F. (2007). *Thelma & Louise: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.
- Stienen, F. (2010). *The Great Dictator: lesmateriaal leerlingen en docenten in de Klassiekerreeks*. Amsterdam: Filmmuseum.
- Thomassen, B. (1999). *Filmfans op school?: Een theoretisch en empirisch onderzoek naar de mogelijkheden en inhoud van film-educatie in het vernieuwde voortgezet onderwijs in Nederland*. Doctoraalscriptie Universiteit Utrecht.
- Uricchio, W. (2009). Moving beyond the artefact: Lessons from participatory culture. In M. van den Boomen, Lammes, S., Lehmann, A-S., Raessens, J. & Schäfer, M.T. (Ed.), *Digital Material* (pp.135-147). Amsterdam: University Amsterdam Press.

Uricchio, W. (2005). Culture as Dynamic. In Hurkmans, B., Lawson, G., Luiten, G., Neef, T. de, Pröpper, H. & Woerden-Tausk, F. van, *All That Dutch: International Cultural Politics* (pp. 29-33). Rotterdam: NAI Publishers.

Verniers, P. (Ed.) (2009). *Media literacy in Europe: Controversies, Challenges and Perspectives*. Brussel: EuroMeduc.

Vroegindewei, H. (2005). *Wat is film?* Amsterdam: Filmmuseum.

Walraven, A. (2008). *Becoming a critical websearcher: effects of instruction to foster transfer*. Proefschrift Open Universiteit.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005). *Focus op functies: uitdagingen voor een toekomstbestendig mediabeleid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

<http://beeldvoordetoekomst.nl>

<http://po.cultuurcoordinator.nl>

<http://pr.newman-college.nl>

<http://scotlandonscreen.org.uk>

www.africainthepicture.nl

www.allemaalfilm.nl

www.avontureninhetdonker.nl

www.beeldengeluid.nl

www.beeldvormers.nl

www.cinekid.nl

www.cinekidstudio.nl

www.creativescotland.com

www.digischool.nl

www.digitalplayground.nl

www.directorguild.nl

www.docschool.nl

www.ed-it.nu

www.examenblad.nl

www.eyefilm.nl

www.filmbythesea.nl

www.filmeducatie.nl

www.filmeducatieprijzen.nl

www.filmfestival.nl

www.filmfestivalrotterdam.com

www.haff.nl

www.hetnffs.nl

www.idfa.nl

www.impakt.nl

www.ivals.nl

www.kijk-goed.nl

www.klassefilm.nl

www.laff.nl

www.les20.nl

www.mediacultuur.net

www.mediawijsheid.nl

www.mediawijsheid.nl/doorlopende-leerlijn

www.mediawijzer.net

www.movieshatmatter.nl

www.moviezone.nl

www.niaf.nl

www.sgl.nl/sgl

www.vkav.nl

[Link naar literatuur, websites en projecten](#)

Bibliotheek Cultuurnetwerk Nederland

Voor iedereen die vanuit zijn studie of beroep te maken heeft met kunst- en cultuureducatie is de bibliotheek van Cultuurnetwerk Nederland van belang. In het centrum van Utrecht vindt u een uitgebreide en unieke collectie publicaties over kunst- en cultuureducatie.

COLLECTIE

Naast talloze monografieën bevat de collectie circa 175 binnenlandse en buitenlandse (vak)tijdschriften, vele lesmethoden, les- en projectmaterialen voor zowel basis- als voortgezet onderwijs, handboeken, naslagwerken en onderzoeksrapporten. Een aparte collectie is de instellingendocumentatie van centra voor de kunsten en van landelijke onderwijs- en culturele instellingen. Deze omvat naast jaarverslagen en beleidsplannen ook nota's van landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden. Materialen uit de instellingendocumentatie zijn ter plekke te raadplegen, maar zijn niet te lenen.

OPENINGSTIJDEN

De bibliotheek is voor publiek geopend op maandag van 13.30 tot 17.00 uur en van dinsdag tot en met vrijdag van 9.30 tot 17.00 uur. Raadpleeg de website van Cultuurnetwerk Nederland, www.cultuurnetwerk.nl, of bel, 030-236 12 00 voor afwijkende openingstijden in verband met feestdagen en vakantieperioden.

CATALOGUS ON LINE: WWW.CULTUURNETWERK.NL > PRODUCTEN & DIENSTEN > BIBLIOTHEEKCATALOGUS

De catalogus van de bibliotheek is op internet te raadplegen. Publicaties zijn op verschillende wijzen te vinden in de catalogus. Ook geeft de catalogus online informatie of een publicatie aanwezig is of uitgeleend.

LENEN

De meeste materialen zijn te lenen en kunnen per post aan u toegestuurd worden. Indien u wilt lenen moet u ingeschreven zijn bij de bibliotheek. Voor het inschrijven is een identiteitsbewijs (paspoort, rijbewijs, Europees identiteitsbewijs) alsmede een recent afschrift van uw giro- of bankrekening (vanwege de adresgegevens) noodzakelijk.

COLOFON

Zicht op... filmeducatie is een uitgave in de serie *Zicht op...* van Cultuurnetwerk Nederland.

Hoofdredactie: Marie-José Kommers

Artikel: Brit Thomassen

Selectie literatuur en websites: Bureau Informatie & Documentatie

Productie

Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht

Drukwerk

&producties bv

Cultuurnetwerk Nederland

Ganzenmarkt 6

Postbus 61

3500 AB Utrecht

Telefoon 030-236 12 00

Fax 030-236 12 90

E-mail info@cultuurnetwerk.nl

Internet www.cultuurnetwerk.nl

Deze uitgave is in pdf-formaat kosteloos beschikbaar op www.cultuurnetwerk.nl. Geïnteresseerden kunnen ook tegen betaling van de verzend- en administratiekosten een exemplaar bij Cultuurnetwerk opvragen, zolang de voorraad strekt.

Eerdere nummers van *Zicht op...* op www.cultuurnetwerk.nl (een selectie):

Provinciale instellingen cultuureducatie

Volkscultuur

Erfgoededucatie

Samenwerking en cultuureducatie

Basisonderwijs en cultuureducatie

Senioren en cultuureducatie

Speciaal onderwijs en cultuureducatie

Ontwikkelingen in museumeducatie

Reggio Emilia

Cultuureducatie in de bve-sector

Talentontwikkeling en cultuureducatie

Brede school en cultuureducatie

Jongeren en cultuurdeelname

© Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht, 2010